

Շնորհավոր նորամուտդ, «Բանբեր հայագիտության» միջազգային բազմալեզու հանդես

Փետրվարի 5-ին ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունում կայացավ «ԲԱՆԲԵՐ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ» հնգալեզու միջազգային գիտական հանդեսի անդրանիկ համարի շնորհանդեսը: Բացման խոսքով հանդես եկավ ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը: Այնուհետև ելույթ ունեցավ հանդեսի գլխավոր խմբագիր Պավել Չոպանյանը: Հանդեսի ծնունդը շնորհավորեցին ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամներ Աշոտ Մելքոնյանը, Ռուբեն Սաֆրաստյանը, Հենրիկ Հովհաննիսյանը, բանասիրության դոկտորներ Ավետիք Իսահակյանը և Անուշավան Ջաքարյանը:

Հայագիտությունը դիտարկելով որպես հայկական պետության ազգային ու գիտական քաղաքականության գերակա ուղղություն, ՀՀ կառավարությունը հաստատել է «Հայագիտության զարգացման հայեցակարգը», «2012-2025 թթ. հայագիտական ոլորտի զարգացման ՀՀ ռազմավարությունը», ստեղծել հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամ, կազմավորել հայագիտական հետազոտությունները համակարգող միջազգային խորհուրդ, հիմնել է «Բանբեր հայագիտության» հնգալեզու միջազգային գիտական հանդես:

Մասնագիտական բազմալեզու հանդեսը խնդիր ունի նպաստելու հայագիտական կենտրոնների միջև միջազգային համագործակցության սերտացմանը, խթանելու Հայաստանի պատմության ու մշակույթի համակողմանի հետազոտությունների իրականացմանը, դիմագրավելու Հայաստանի պատմության խեղաթյուրումներին ու շահարկումներին, քննարկելու հայագիտության հետազոտ զարգացմանը խոչընդոտող գործոնների ու հանգամանքների հաղթահարման ուղիները, նորովի լուսաբանելու Հայաստանի պատմության հիմնահարցերը, օժանդակելու ձեռքագատվել կաղապարներից և գիտական շրջանակներին ու հանրությանը ներկայացնել ճշմարտությունը:

Հատուկ կարևորություն է տրվելու Հայաստանի և տարբեր երկրների հայկական գաղթաբանների պատմությունը լուսաբանող հետազոտությունների, հարակից երկրների ժողովուրդների լեզուներով Հայաստանի պատմության վերաբերյալ պահպանված սկզբնաղբյուրների աղբյուրագիտական ուսումնասիրությունների հրապարակումներին, Հայաստանում ուրույն քաղաքակրթության զարգացման գործընթացի անընդհատության ցուցադրմանը:

Հանդեսում կիրառարկվեն հայ և օտարազգի հայագետների աշխատություններ, կներկայացվեն դասական հայագիտության երախտավորների գիտական ժառանգությունն ու հայագիտական նորագույն նվաճումները, հայագիտական տարբեր կենտրոնների ձեռքբերումներն ու խնդիրները:

Գիտական հանդեսը լայնորեն բաց է լինելու բոլոր երկրների գիտնականների հայագիտական ուսումնասիրությունների համար և հրապարակելու է հայագիտության բոլոր ճյուղերը ներկայացնող հետազոտություններ: Կարևորվելու է ստացված հայագիտական աշխատությունների այլ լեզուների թարգմանությունների իրականացումը: Հանդեսը ունենալու է նաև լրատու բաժին, մատենագիտական ցանկեր:

Հանդեսը լույս կընծայվի տարեկան երեք համար պարբերականությամբ:

Ամենայն Հայոց բանաստեղծուհի,
Հայաստանի գիտությունների ազգային
ակադեմիայի ակադեմիկոս Սիլվա
Կապուտիկյանի 95-ամյակի առթիվ

ԽՈՍՔ ԻՄ ՈՐԴՈՒՆ

Այս գարնան հետ, այս ծաղկունքի,
Այս թռչնակի, այս առվակի,
Հետև այս երգի ու զարթոնքի
Բացվեց լեզու՜ն իմ մանկիկի:
Ու թոթովեց բառ մի անգին
Հայկյան լեզվից մեր սրբազան,
Ասես մասունք հաղորդության
Դիպավ մանկանս շրթունքին...

~ Լսի՛ր, որդի՛ս, պատգամ որպես
Սիրող քո մոր խո՛սքը սրտանց,
Այսօրվանից հանձնում եմ քեզ
Հայոց լեզու՛ն հաղարագանձ:
Կտրել է նա, հանց աստղալույս,
Երկինքները ժամանակի,
Ծառաչել է խռովահույզ
Սլացքի հետ հայկյան նետի,
Եվ Մեսրոպի սուրբ հանձարով
Դարձել է գիր ու մագաղաթ,
Դարձել է հո՛ւյս, դարձել դո՛ր՝,
Պահել երթը մեր՝ անաղարտ...
Նրանով է մրմնջացել
Հայ պանդուխտը վերքն իր սրտի,
Նրանով է որոտացել
Կռվի երգն իմ ժողովրդի,
Նրանով է մայրս ջահել
Ինձ օրորոց դրել մի օր,
Հիմա եկել, քե՛զ է հասել
Նրա կարկաչը դարավոր...
Բա՛ց շուրթերդ, խոսի՛ր, անգի՛ն,
Ժիր դայլայլի՛ր, իմ սիրասուն,
Թող մանկանա՛ քո շուրթերին
Մեր ալեհե՛ր հայոց լեզուն...
Պահի՛ր նրան բարձր ու վճիտ,
Արարատի սուրբ ձյունի պես,
Պահի՛ր նրան սրտիդ մոտիկ,
Քո պապերի աճյունի պես,
Ու ոսոխի զարկիցը սև
Դա պաշտպանի՛ր կրծքով նրան,
Ինչպես մո՛րդ կպաշտպանես,
Թե սո՛ւր քաշեն մորդ վրա.
Ու տե՛ս, որդի՛ս, ո՛ւր էլ լինես,
Այս լուսնի տակ ո՛ւր էլ գնաս,
Թե մո՛րդ անգամ մտքից հանես,
Քո մա՛յր լեզուն չմոռանա՛ս...

ԱՅՍ ԴՂՅԱԿՆԵՐԸ

Այս դրյակները.
Աղբամանների աղբը քրքրող
Ծերի հանդիման
Լրբորեն կանգնած
Այս դրյակները:

Դրանք բոլորը դամբարաններ են
Դարերով տեղնած մեր արդարության,
Մեր հաղարաթև երազանքների,
Մեր հոգու լույսի,
Մեր մաքրամաքուր հավատի վրա:

Այս դրյակները
Աստված իմ, մի՞թե
Նրանց անպատկառ, պիղծ ուղեկցությամբ
Ինձ պիտի տանեն
Դեպի շիրմատուն, սո՛ւրբ մորս կողքին...

ՈՐ ԱՊՐԵՄ ԵՐԿԱՐ

Ծնորհակալ եմ ձեր լավ խոսքերից,
Բարեսիրտ, բարի ձեր մաղթանքներից,
Որ ապրեմ երկար, որ լինեմ առողջ,
Բախտս վայելեմ առողջ ու փառք,
Խուսափեմ ցրտից, հուզմունքից, վեճից,
Ու սրտիս մոտիկ չընդունեմ ոչինչ...

Ես համաձայն եմ: Բայց, բարեկամներ,
Ես ինչպե՞ս մնամ պաղ ու անտարբեր,
Ինչպե՞ս անցնեմ ու չտեսնելու տամ
Կիսաքաղց ծերին, մուրացող մանկան,
Տեսնեմ վտանգը ու՛ չտագնապեմ,
Տեսնեմ աղետը ու՛ չսարսափեմ,
Տեսնեմ կեղծիքը ու՛ չծառանամ,
Տեսնեմ սադրանքը ու՛ չզայրանամ,
Կտրեմ կյանքի հետ կապերս բոլոր,
Ի՛նչ է, թե ապրեմ ավելի երկար:

Ջուր եք ինձ կարդում խրատ ու հորդոր,
Միայն ապրելը քի՛չ է ինձ համար...

Առաջին աշխարհամարտի հենց սկզբից, գիտակցելով պահի ճակատագրական իմաստը, պատերազմական արհավիրքների երախն ընկած հայ ժողովրդի պատմությանը, մշակույթին օտարագրի հանրությանը ծանոթացնելու ու դրանով մեր ժողովրդի հանդեպ հետաքրքրություն և ուշադրություն ձևավորելու նպատակով հայ հասարակական-քաղաքական կուսակցություններն ու զանազան մարմիններ, միություններ լայն շարժում են սկսում մշակութային արժեքների, պատմության հարցերի լուսաբանման և մասսայականացման ուղղությամբ:

Մոսկվայի հայկական կոմիտեն, հայ մշակույթը ռուս հասարակայնությանը ծանոթացնելու նպատակով, որոշում է հրատարակության պատրաստել հայ պոեզիայի ժողովածու, և այդ գործը իրականացնելու համար 1915 թ. հունիսին դիմում է ռուս անվանի գրող, գրականագետ, թարգմանիչ, պատմաբան Վալերի Յակովլևիչ Բրյուսովին (1873–1924): Վերջինս սիրով ընդունում է առաջարկությունը և ձեռնամուխ լինում «Հայաստանի պոեզիան. հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը» ժողովածուի համար հայ բանաստեղծների գործերը թարգմանելու և ժողովածուն խմբագրելու աշխատանքներին: Ամենից առաջ Վ. Բրյուսովը ուսումնասիրում է հայոց պատմության ու պոեզիայի վերաբերյալ ռուսերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, անգլերեն և իտալերեն գրականությունը, միաժամանակ ուսումնասիրում հայոց լեզուն: Ամիսների քրտնաջան աշխատանքից հետո, 1916 թ. հունվարին, երբ ժողովածուի նախապատրաստությունը հիմնականում ավարտված էր, Բրյուսովը մեկնում է Անդրկովկաս՝ նպատակ ունենալով ծանոթանալ հայ գրողների, մտավորականների հետ, տեղում տեսնել ժողովրդի նիստուկացը, կենցաղն ու հոգևոր կյանքը, միաժամանակ հայ հասարակայնությանը ներկայացնել իր աշխատանքի արդյունքը: Անդրկովկասի հայաշատ քաղաքներում՝ Բաքվում, Թիֆլիսում, Եջմիածնում ու Երևանում, մեծ հաջողությամբ զեկուցումներ է կարդում հայոց պատմության ու պոեզիայի մասին, հանդես գալիս հայ բանաստեղծներից իր թարգմանություններով: Շփվում է հայ հասարակայնության անձնալայն խավերի հետ, մտերմանում Յովհաննես Յովհաննիսյանի, Յովհաննես Թումանյանի, անվանի հայ մտավորականների հետ: Ժամանակակիցների վկայությամբ, Բրյուսովի «էպոխալեն» դասախոսությունները հոգևոր-մշակութային մեծ իրադարձություններ էին, որոնք բազմաչափաբար հայությանը բերում էին հոգևոր ինքնաճանաչողություն, վստահություն և հույս՝ լուսավոր ապագայի նկատմամբ, ուժ ու կորով ներշնչում հուսալքված հայությանը: Հայոց բանաստեղծությունը համարելով ազգի «ազնվականության վկայական», իսկ հայ ժողովրդին՝ «բանաստեղծ ժողովուրդ», Բրյուսովը դրանով շեշտում էր մեր պոեզիայի համաշխարհային արժեքն ու հնչողությունը, որ իր ժամանակի համար ուներ նաև քաղաքական կարևորություն:

Վ. Բրյուսովի կազմած «Հայաստանի պոեզիան. հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը» ժողովածուն լույս է տեսնում 1916 թ. օգոստոսին Մոսկվայում: Ռուս գրողի թարգմանությամբ ներ-

պերի ամրապնդման նոր, հիմնավոր շրջափուլ:

Ժողովածուի «Հայ պոեզիան և նրա միասնությունը դարերի ընթացքում» պատմագրական ներածական ընդարձակ ակնարկը հետազոտական մեծ աշխատանքի արդյունք էր: Վերլուծելով հայ պոեզիայի զարգացման ընթացքը՝ Վ. Բրյուսովը շեշտում է, որ Հայաստանի պատմությունը նրա կյանքի ճանաչման աղբյուրն է. «Ամիրաթեշտ են համաշխարհային աղետներ, թուրքական կոտորածի անօրինակ սարսափներ կամ մի ողջ ազգի վայրի հալածանքը (ինչպես եղավ, օրինակ, ներկայիս մեծ պատերազմի սկզբին), որ մենք կրկին ուշադրություն դարձնենք «բազմաչափաբար ժողովրդի» հետ կատարված աղետին: Մենք՝ ռուսներս, ինչպես նաև ողջ Եվրոպան, հիշում

կայնության համար, քանի որ վերջինս «ցանկանում էր գիտակցորեն մոտենալ ժամանակի իրադարձություններին»: Շարադրելով Հայկական հարցի պատմությունը, անդրադառնալով 19-րդ դարի 90-ական թթ. Արևմտյան Հայաստանում հայերի կոտորածին ու սպանդին, դատապարտել է թուրքական կառավարող շրջանների՝ հայերի բնաջնջման քաղաքականությունը: Նա առաջիններից էր, որ հայերի ցեղասպանության փաստը աղավաղողներին տվել է արժանի հակահարված. «Ինչ էլ որ ասեն թուրքերի պաշտպանները, որքան էլ կաշեն «պետական անհրաժեշտությունից», ոչինչ չի կարող արդարացնել զանգվածային ջարդերը, ամբողջ զավառների դատարկումը, քաղաքների ու գյուղերի վտարված բնակչությանը սովամահության ենթարկելը և

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄՐՏԱԿԻՑ ՈՒ ԱԶՆԻՎ ԲԱՐԵԿԱՄԸ (Վ. Բրյուսովի ծննդյան 140-ամյակի առթիվ)

կայացված են հայ պոեզիայի 170-ից ավելի գործեր՝ հնագույն ժամանակներից մինչև 20-րդ դարի առաջին քառորդը: Նա է ռուս ընթերցողին առաջին անգամ ծանոթացրել հայ ժողովրդական, հին ու միջնադարյան պոեզիայի նմուշներին, նոր ժամանակի հայ բանաստեղծների ստեղծագործությանը: Ռուս գրողի թարգմանություններում ներկայացված են 40 բանաստեղծ և մի ամբողջ հազարամյակի հայ պոեզիան՝ Գրիգոր Նարեկացուց մինչև Վահան Տեյրյան: Ժողովածուի համար հայ բանաստեղծների գործերը թարգմանելու աշխատանքներում Վ. Բրյուսովը ներգրավել է Ռուսաստանի բանաստեղծական լավագույն ուժերին (Ալ. Բլոկ, Կ. Բալմոնտ, Վ. Իվանով, Ֆ. Սոլոգուբ, Ի. Բունին, Յու. Բալտուրուդայտիս, Յու. Վերխովսկի, Ս. Շերվինսկի և այլք): Ժողովածուի շապիկը և ֆրոնտոպիսը նկարել-զարդարել են Վ. Սուրենյանցն ու Մ. Սարյանը՝ հայ մանրանկարչության օրինակով ու ոգով: Ժողովածուի լույսընծայումը մշակավորում էր ռուս և հայ մշակութային գրական փոխադարձ կա-

ենք հայերին միայն այն ժամանակ, երբ օգնության ձեռք է պետք՝ փրկելու նրան սուլթանի գազազած հորդանների բնաջնջումից: Մինչդեռ հայերը առավել մեծ իրավունք ունեն մեր և ողջ աշխարհի ուշադրությանը արժանանալու համար. դա այն բարձր մշակույթն է, որ հայ ժողովուրդը ստեղծել է իր ինքնուրույն գոյատևման բազուն դարերի ընթացքում, և այն բացառիկ հարուստ գրականությունը, որը Հայաստանի ավանդել է մարդկության զանազան հարկին»:

Պատերազմի տարիներին Վ. Բրյուսովը գրել է նաև հայագիտական այլ գործեր՝ «Արարատյան թագավորություններ» (1916), «Եմիլ Վերհառնը Հայաստանի մասին» (1917), «Սֆինքսներ և վիշապներ» (1917), «Հայ ժողովրդի պատմական բախտի տարեգրություն» (1918): Վերջին աշխատության մեջ ներկայացվում է հայ ժողովրդի պատմությունը հնագույն ժամանակներից (Ք.Ճ.Ա. 6-րդ դար) մինչև 1915 թ. Վ. Բրյուսովը անհրաժեշտություն էր համարում հայ մշակույթի ու պատմության իմացությունը ռուս հասարա-

այն: Եվ բնավ էլ ֆանտաստիկ չէ այն հաշվարկը, որ այս պատերազմի սկզբում թուրքական մարզերում մահապատիժներից, սպանություններից, սովից, հյուծախտից, հրդեհներից, գաղթի ճանապարհներին ու անապատներում զոհվել է ավելի քան մեկ միլիոն հայ (այլ աղբյուրներ նշում են մինչև 2.000.000 մարդ):

«Եմիլ Վերհառնը Հայաստանի մասին» հոդվածում Վ. Բրյուսովը քննել է բելգիացի պոետի «Պատերազմի կարմիր թևերը» (1916) ժողովածուն, որտեղ դատապարտվում է սանձազերծված պատերազմը, խոսվում խոշտանգված Հայաստանի մասին, ներկայացվում է նաև Գերմանիայի քաղաքականությունը, որը Թուրքիայի իշխանությունների հետ կազմակերպել էր հայերի ցեղասպանությունը: Իսկ ահա «Ինչպես դադարեցնել պատերազմը» (1917) գրքում Վ. Բրյուսովը, խոսելով հաշտություն կնքելու անհրաժեշտության մասին, գտնում է, որ քննարկման և արդար լուծման ենթակա առաջնահերթ հարցերից է Արևմտյան Հայաստանի ճակատագիրը, որը «զրկվել է հիմնական բնակչությունից»:

Հայաստանը, նրա պատմական անցյալը Վ. Բրյուսովին ոգեշնչել են գրելու մի շարք գործեր՝ «Հայաստանի մասին», «Հայերին», «Արարատին», «Արարատը Երևանից», «Տիգրան Մեծ» և այլն, որոնք տոգորված են հայ ժողովրդի, Հայաստանի նկատմամբ տածած մեծ սիրով ու լուսավոր ապագայի հավատով:

Մինչև կյանքի վերջը ծավալած հայապաշտ անշահախնդիր գործունեությամբ Վ. Բրյուսովը զինվորագրվել է հայ ժողովրդի մշակույթի զարգացման ու մասսայականացման, հայոց դատի պաշտպանության գործին, ըստ պայմանի հայ սերունդների հիշողության մեջ թողել է սրտակից ու ազնիվ բարեկամի անուն:

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ
«Պատմաբանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագրի տեղակալ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Այնժամ, երբ Տերը երկնակալ
Խարազանում էր մեզ ցասկոտ,
Ես ցանկացա մեկուսանալ,
Խավար խցում առանձնանալ,
Փախչել լուռ շիրիմների մոտ:

Կարծում էի, որ այդ աղետից
Ես կփրկվեմ անտարակույս,
Որ մեղեդին հին տաղերի
Ինձ կազատի իմ ցավերից,
Կդարձանի ախտը հոգում:

Բայց շիրմաթաղ սրբատեղին
Մի կենդանի աշխարհ բացեց:
Վաղուց լալկված շվիների
Երգը լսվեց լուսադեմին,
Ու մահվան չոր մարզը ծաղկեց:

Ոչ թե լեզվով մեռելածին,
Այլ ողջունով ջերմ, սիրալիր,
Հովիտները երերացին,
Եվ անցյալի բամբ, առածիզ
Կոչը հնչեց. «Ապրի՛ր, ապրի՛ր»:

Ժամանակի, տարածության
Խորքից էր երգը դարերի
Գալիս՝ ի փառս բնության,
Սիրո, մտքի, ազատության՝
Երգն ընդվզող գերիների:

Օ՛, Հայաստան, բարբառը քո
Թարմ հով է ամառվա տապին:
Այնքա՛ն առույգ է ու հորդոր,
Որ ես, հասկի պես ցողաթոր,
Ընդդիմանում եմ ամպրոպին:

1915
Թարգմանությունը՝ Արարատ
ԱՐԱՍՅԱՆԻ

«Ռուսական պոեզիայի գանձարանից»

Այսպես է վերնագրված բանաստեղծությունների ժողովածուն, որ տպագրել է Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Գիտություն» հրատարակչությունը:

Գրքում ռուսական պոեզիայի ճշմարիտ ընտրանի է, ճաշակով ընտրված և ճաշակով թարգմանված:

Թարգմանությունների հե-

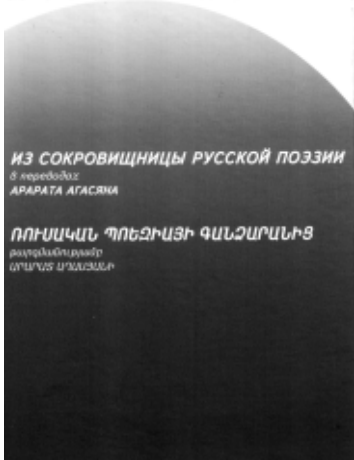
ղինակը ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրեն, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Արարատ Աղասյանն է, որի թարգմանությունները մեր թերթն արդեն առիթ ունեցել է ներկայացնել ընթերցողին:

Ժողովածուն ընդգրկում է XIX-XX դարերի ռուսական պոեզիայի դասական օրինակներն ու դրանց հայերեն թարգ-

մանությունները: Ընթերցողներին ներկայացվող բանաստեղծություններից շատերը հայերեն թարգմանվել են առաջին անգամ:

Արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Արարատ Աղասյանը բեղուն գրիչ ունի և շարունակաբար հայ արվեստաբանությունը հարստացնում է արվեստագիտական ու-

շագրավ ուսումնասիրություններով: Թարգմանությունը նոր նախասիրություն է արվեստագետի համար, և դրանց որակն ու գեղարվեստական արժանիքները անպայման հուշում են, որ Արարատ Աղասյանը պետք է շարունակի թարգմանել և ընթերցողին ներկայացնել պոեզիայի նոր բարձրարժեք նմուշներ:

ՀՀ ԳԱՍ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ

Ներկայացնում է ՀՀ ԳԱՍ սփյուռքի բաժինը

ՀՀ ԳԱՍ արտասահմանյան անդամ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ռոբերտ Հարությունյանը ծնվել է 1937թ. մայիսի 23-ին Խորհրդային Հայաստանի Արտաշատի շրջանի Դալար գյուղում:

Ծնողները՝ Աշոտ և Վարդուշ Հարությունյանները, մեծ դժվարություններ են հաղթահարել, որպեսզի կարողանան պահպանել ընտանիքը: Հայրը՝ աղքատ գյուղացի, առանց որևէ հիմնավորման

յունը «Экспериментальнотеоретическое исследование процессов деформационного старения и длительного разрушения конструкционных материалов» թեմայով:

1999թ. արդեն գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ռոբերտ Հարությունյանը դասախոսություններով հանդես եկավ Ճապոնիայի Օսակա, Կիոտո, Յե-

տիվի հետ իր ավանդյունները ներկայացնելու համար: Հայաստանում պարբերաբար կազմակերպվող մեխանիկային նվիրված միջազգային գիտաժողովներին: Մասնավորապես, նա եղել է ՀՀ ԳԱՍ ակադեմիկոս Ն.Խ.Հարությունյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի կազմակերպիչի անդամ:

Նա ՀՀ ԳԱՍ կողմից հրատարակվող

Ռոբերտ Հարությունյան

1929, 1937, 1949թթ. բռնադատվել է, արտաքսվել և շուրջ 15 տարի անցկացրել տարբեր ճամբարներում, իսկ 1949թ. ողջ ընտանիքը իբրև «հայրենիքի դավաճան» արտաքսվել է Ալթայի երկրամաս, գյուղ Բոյեվո: Հետագայում՝ 1965թ. հայրը և ողջ ընտանիքը լիովին արդարացվեցին:

Ռոբերտ Հարությունյանը 1954թ. ավարտելով միջնակարգ դպրոցը, ընդունվել է Տաշքենդի Միջինասիական համալսարանի ֆիզիկամաթեմատիկական ֆակուլտետ՝ մասնագիտանում մեխանիկա մասնագիտությամբ: 1959թ. բուհ-ը ավարտելուն պես, աշխատանքի է անցնում Օ.Կ. Անտոնովի անվան ավիացիայի գիտափորձարարական բյուրոյում՝ իբրև ինժեներ-մաթագծող:

1960թ. Ռոբերտ Հարությունյանը վճռեց շարունակել իր կրթությունը և ընդունվեց Լենինգրադի պետական համալսարանի մաթեմատիկա-մեխանիկա ֆակուլտետի առաջակարգության տեսության ամբիոնի ասպիրանտուրան՝ ակադեմիկոս Վ.Կ. Նովոժիլովի գիտական ղեկավարությամբ: Ասպիրանտուրայում ուսանելու տարիներին առաջատար մի շարք ամսագրերում տպագրեց

պլաստիկության տեսության վերաբերյալ գիտական հոդվածներ: Այդ հետազոտությունների հիման վրա 1965թ. նա պաշտպանեց թեկնածուական ատենախոսությունը «О многократном нагружении упруго-пластической среды» թեմայով: 1963-թ-ից մինչև օրս Ռոբերտ Հարությունյանը աշխատում է Սանկտ-Պետերբուրգի պետական համալսարանի մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ֆակուլտետում:

1967-1971թթ. նա աշխատանքի է մեկնել Սուդանի Հանրապետություն և Խարթումի համալսարանում դասավանդել մաթեմատիկա և մեխանիկա: Վերադառնալով ԽՍՀՄ զբաղվել է ծերացող միջավայրի մեխանիկայի արդիական թեմաներով: Այս ոլորտում հնարավոր եղավ ստանալ նոր արդյունքներ, որոնք հնարավորություն են տալիս ձևակերպել պլաստիկության տեսության որոշիչ առնչությունները և այդպիսի միջավայրերի համար քայքայման սկզբունքները:

Տարիների աշխատանքի արդյունքում հավաքած նյութերի հիման վրա էլ Ռոբերտ Հարությունյանը 1996թ. պաշտոնապես դոկտորական ատենախոսությամբ

րոսիմա քաղաքների համալսարաններում, իսկ 2006թ.՝ Հինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հարբինի տեխնոլոգիական համալսարանում:

Ռոբերտ Հարությունյանը ավելի քան 200 գիտական հոդվածների, ինչպես նաև «Проблема деформационного старения и длительного разрушения в механике материалов» մենագրության հեղինակ է:

Տարիների ընթացքում կատարած իր գիտական աշխատանքի համար, որոնք ամփոփվել են մենագրության մեջ, 2006թ. նա արժանացավ Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի «Գիտական աշխատանքների համար» մրցանակի:

Պրոֆեսոր Ռ.Հարությունյանը ակտիվ համագործակցելով ՀՀ ԳԱՍ մեխանիկայի ինստիտուտի գիտական կոլեկ-

«Մեխանիկա» տեղեկագրի միջազգային խմբագրական խորհրդի անդամ է:

Հաշվի առնելով Ռոբերտ Հարությունյանի գիտական, մանկավարժական, ինչպես նաև մայր հայրենիքի հետ սերտ կապերը, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան 2011 թվականին նրան ընտրել է ԳԱՍ արտասահմանյան անդամ:

Ռոբերտ Հարությունյանը այսօր էլ մեծ ջանքեր է ներդնում մեխանիկայի ոլորտի զարգացման գործում և սերտորեն համագործակցում Հայաստանի գիտական շրջանակների համապատասխան մասնագետների հետ:

Գոհար ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ
ՀՀ ԳԱՍ սփյուռքի բաժնի
գիտքարտուղար

ԼՂՀ-ն որպես անկախ պետություն

Լատվիայում լույս է տեսել «Աշխարհագրություն» դպրոցական դասագիրքը, որում Լեռնային Ղարաբաղը ներկայացված է որպես անկախ պետություն: ԼՂՀ-ի հետ մեկտեղ, դասագրքում որպես անկախ պետություններ են ներկայացված նաև Վրաստանից անկախություն հռչակած Աբխազիան ու Հարավային Օսեթիան: Դասագիրքը նախատեսված է երկրի միջին դասարանների աշակերտների համար:

Լատվիայի աղբյուրներից համայնքը աղմուկ է բարձրացրել դասագրքում ԼՂ-ն որպես անկախ պետություն ներկայացնելու փաստի առթիվ և կատարված ին միջամտելու կոչով դիմել է Աղբյուրների ԱԳՆ-ին ու Լատվիայում Աղբյուրների դեսպանատանը:

ՄԱՆՎԵԼ ՄԱՆՎԵԼՅԱՆ

Իրավափիլիսոփայական առաջին գիրքը

Իրավունքի փիլիսոփայությունը, որը համարվում է իրավունքի վերաբերյալ առավել խորացված գիտություն, ձևավորվել է դեռևս հնաշխարհում, բայց համընդհանուր ճանաչման արժանացավ գերմանացի մեծ փիլիսոփա Գ. Հեգելի՝ «Իրավունքի փիլիսոփայություն» աշխատության շնորհիվ:

Իրավունքի փիլիսոփայությունը հիմնարար գիտություն է, որը դասավանդվել է շատ համալսարաններում, սակայն խորհրդային տարիներին այն փոխարինվեց «Պետության և իրավունքի տեսություն» դասընթացով, որը համարվեց չէ այդ հիմնարար գիտությանը:

Այժմ հետխորհրդային տարածքի բոլոր երկրներում իրավունքի փիլիսոփայությունը դասավանդվում է: Այն վերականգնված է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում: Սակայն մասնագիտական գրականության պակասն ակնհայտ է: Այդ պակասն ինչ-որ չափով հաղթահարեց հնագույն իրավագետ և փիլիսոփա Մարգիս Խաչատրյանը՝ իր «Իրավունքի փիլիսոփայություն» գրքով: Մինչ այդ նա ընթեր-

ցողների ուշադրության էր ներկայացրել ևս երեք իրավափիլիսոփայական գիրք: «Քաղաքական հասարակություն և իրավական պետություն», «Համեմատական իրավունք» և «Բնական իրավունք», որոնք գոհունակությամբ են ընդունվել ուսանողների և դասախոսների կողմից:

90-ամյակը թևակոխած գիտնականն այժմ իր ավարտին է հասցնում մեկ այլ արժեքավոր աշխատություն, որը նվիրված է քաղաքական փիլիսոփայությանը և մեր քաղաքական ու սոցիալական կյանքի բարեփոխման հիմնահարցին:

Ցանկանա՞նք մեր ավագ ընկերոջը բեղմնավոր գործունեություն և արևաշատություն:

Հայկ ԴԵՐՉՅԱՆ
Իրավաբանական գիտությունների
դոկտոր-պրոֆեսոր

ԿԱՆԻՍԿԱՐԳ-ԵԼԻՉ ԲԺՇԿՈՒԹՅՈՒՆ

Դոկտոր Ջոաննա Բադվիզը եվրոպական առաջատար կենսաքիմիկոսներից էր, ով զբաղվում էր քաղցկեղային հիվանդությունների հետազոտությամբ: Նա ծնվել է 1908 թ. և վախճանվել 95 տարեկան հասակում:

Օնկոլոգիական հիվանդությունների բուժման ասպարեզում կատարած ականավոր հայտնագործությունների համար նրա թեկնածությունը յուր անգամ առաջադրվել է Նոբելյան մրցանակի:

Դոկտոր Ջոաննա Բադվիզի մեթոդը ԱՄԵՆԱԿՈՒԼ ՔԱՂՑԿԵՂԻ ԴԵՄ

վածում վավերացվել է քաղցկեղի բուժման մոտ 1000 հաջող պատմություն:

Սակայն դեղագործական և ուռուց-քաբանական արդյունաբերություններն անուշադրության են մատնել Բադվիզի ձեռքբերումները: Ավելին, նրա գիտական եզրահանգումները լրջորեն անհանգստացնում են սննդի արդյունաբերությանը, քանի որ դրանք կարող էին հարված հասցնել ճարպերի արտադրության ոլորտին:

Բադվիզն անթույլատրելի էր համարում ռաֆինացված որևէ ձեթի, այսպես կոչված, արհեստական ճարպերի (մարգարին, մայոնեզ) օգտագործումը, որոնք ստացվում են լրիվ կամ մասնակի հիդրոգենացման եղանակով: Բոլոր այդ յուղերը վանվում են օրգանիզմի, սրտամկանի կողմից՝ առաջացնելով տարբեր խանգարումներ, այդ թվում՝ հյուսվածքային մակարդակում: Ընդ որում, նա «վատ» ճարպերի շարքին է դասել նաև հրուշակեղենի արտադրությունում լայնորեն կիրառվող չիպսերը:

Բադվիզի պատկերացումներով, թույլատրվում են կիրառության ածխաջրածինները, որոնք պարունակում են բնական շաքար. խնձորը, ֆիզը, տանձը, խաղողը, և չի թույլատրվում օգտագործել որևէ տեսակի ռաֆինացված շաքար, մակարոնեղեն, սպիտակ հաց, ճարպոտ միս, տապակած և պահածոյացված սնունդ:

Առողջության պահպանման համար

Դեռևս 1959 թվականին կարդացած դասախոսության ժամանակ դոկտոր Բադվիզն ասել է.

«Շնչառական համակարգում թթվածնի յուրացումն ապահովող ֆերմենտները չեն կարող բնականոն գործել առանց ճարպաթթուների: Մարդն սկսում է շնչառել լինել անգամ թթվածնով հարուստ միջավայրում: ճարպային թթուների պակասը խաթարում է օրգանիզմի կենսագործունեությունը»:

Բադվիզը նշել է, որ սննդի մեջ ճարպազերծված և վերամշակված յուղերի (ճարպերի) կիրառումը հանգեցնում է լուրջ հիվանդությունների: Եվ քանի որ հիմա ամբողջ սնունդը արհեստականորեն ճարպազերծված է, այն ուղիղ վտանգ է ներկայացնում և՛ մեծերի, և՛ փոքրերի համար:

Դոկտոր Բադվիզը տարիներ շարունակ զբաղվել է քաղցկեղով հիվանդների արյան ուսումնասիրությամբ, որի արդյունքում հայտնաբերել է մի օրինաչափություն, ըստ որի՝ հիվանդների արյան բաղադրության մեջ միշտ ցածր է ֆոսֆոլիպիդների և լիպոպրոտեինների քանակությունը: Ավելին, հեմոգլոբինի ցածր քանակության հետ մեկտեղ, նա հայտնաբերել է անսովոր դեղնակա-նաչավուն գոյացություններ:

Եվս մեկ հայտնություն դարձավ այն բացահայտումը, որ առողջ մարդկանց մոտ Օմեգա 3 դասի ճարպաթթուների պարունակությունն անհամեմատ ավելի մեծ է հիվանդների նկատմամբ:

Հետազոտությունների տվյալների հիման վրա նա սկսում է փորձարարական եղանակով ընտրել հիվանդությունների բուժման համար անհրաժեշտ սննդակարգը և արդյունքում կանգ է առնում կաթնաշոռի և օրգանական կտավատի յուղի խառնուրդի վրա: Կտավատի յուղը, առավել քան մյուսները, պա-

րունակում է Օմեգա 3 ճարպաթթուներ, որոնք հեշտ են յուրացվում և չեն առաջացնում ալերգիաներ, իսկ կաթնաշոռը պարունակում է մեծ քանակության սուլֆապրոտեիններ:

Դոկտոր Բադվիզը բացահայտեց այն իրողությունը, որ կտավատի յուղի առանձին ընդունումը, ճիշտ է, անվտանգ է, սակայն՝ անօգուտ, և միայն կաթնաշոռի մասնակցությունն է կտավատի յուղին դարձնում ջրալուծելի, այսինքն՝ օրգանիզմի համար հեշտ յուրացվելի:

Բադվիզն ինքն է զարմանում, երբ իր կազմած սննդակարգը ընդամենը երեք ամիս կիրառելուց հետո նկատում է քաղցկեղով հիվանդների վիճակի լավացում: Ուռուցքները փոքրանում են, վերադառնում են հիվանդների ուժերը, իսկ արյան միջից այլևս բացակայում են դեղնակա-նաչավուն մասնիկները, ֆոսֆոլիպիդների և լիպոպրոտեինների, նաև հեմոգլոբինի մակարդակները նորմալանում են: Արդյունքում հաջողվում է փրկել անգամ այն հիվանդներին, որոնցից բժիշկներն այլևս հրաժարվել էին:

Բազմաթիվ փորձարկումներից հետո Բադվիզը գտնում է օպտիմալ բաղադրությունը. 2 ճաշի գդալ օրգանական (սառը ձգմվածքի) կտավատի յուղը լավ խառնել 100-150 գ կաթնաշոռի հետ և ընդունել օրը մեկ անգամ:

1990 թվականին ուռուցքաբան դոկտոր Ռոնը հայտարարել է, որ դա հակաքաղցկեղային ամենահաջողված սննդակարգն է աշխարհում:

«Բադվիզի պրոտոկոլի» կիրառումը սննդակարգում ապացուցել է իր թերապևտիկ արժեքավորությունը քաղցկեղի, սրտամկանի ինֆարկտի, աթերոսկլերոզի, լյարդի ֆունկցիայի խանգարումների կանխարգելման և բուժման, ինչպես նաև խո-

ցային հիվանդությունների, արթրիտների, մաշկային էկզեմաների, տարիքային դեգրադացիոն և աուտոիմուն հիվանդությունների բուժման գործում:

Բադվիզն իր հետազոտություններով բացահայտել է «վատ» ճարպերի կործանիչ ազդեցությունը մարդու առողջության վրա, մասնավորապես, լայնորեն կիրառվող հիդրոգենային մեթոդով ստացվող մթերքի (օրինակ՝ մարգարի-

նի, որը բացառիկ վտանգավոր է ուռուցքային հիվանդությունների ռիսկայնություն ունեցող մարդկանց համար)

Դոկտոր Բադվիզի հայացքներն ու պատկերացումները նրա ողջ կյանքի ընթացքում պաշտոնական բժշկության կողմից ենթարկվել են հարձակումների կամ համաձայնեցված անտեսման՝ կապված դեղագործական և սննդի արդյունաբերությունների փոխադարձ շահերի հետ:

Ինչպես հիշում է դոկտոր Բադվիզի նախկին պացիենտ Կ. Բեկուիտը, ով տասը տարի շարունակ եղել է նրա հսկողության տակ շականակազդծի քաղցկեղի պատճառով, այդ ժամանակահատ-

պրակտիկորեն բոլորին նա խորհուրդ է տալիս ամեն օր կիրառել 100 գ կաթնաշոռ և 5 գ կտավատի սառը ձգմվածքի ձեթ: Բադվիզի սննդակարգի համաձայն՝ նախաձաշը կարող է ներառել կտավատի սառը ձգմվածքի օրգանական ձեթի հետ խառնված մեղր, ոչ մեծ քանակությամբ թարմ կաթ և հատիկավոր կաթնաշոռ: Թույլատրվում է ավելացնել ընկույզ (ոչ արախիսի) և սեզոնային թարմ մրգեր:

Անհրաժեշտ է նշել, որ դոկտոր Ջոաննա Բադվիզը ծանր դեպքերի համար նշանակել է մինչև 3 ճաշի գդալ կտավատի յուղի և 100 գ կաթնաշոռի խառնուրդ:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը պատմության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ լույս է ընծայել պատմագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Նորայր Սարուխանյանի «Հայ պատմագիտությունը XIX դարում և XX դարասկզբին» գիրքը: Գրքում հասարակական-քաղաքական կյանքի կացության հենքի վրա լուսաբանվում են հայ նոր պատմագիտության սկզբնավորման նախադրյալները, պատմագիտության հետագա ընթացքը և զարգացումը: Հանրագումարի են բերված XIX դարի և XX դարասկզբի պատմագիտության նվաճումները, վերլուծված են

մտքի զարգացումը, Ռուսական կասությանը միանալու հետևանքով Արևելյան Հայաստանում տնտեսական հասարակական կյանքի դրական տեղաշարժերը, Ռուսաստանում դեմոկրատական բարեփոխմանը միտված 1850-1860-ական թվականների մտավոր հեղաբեկումները և, վերջապես, բուրժուական հարաբերությունների մուտքը հայ իրականության:

Գրքում ցույց է տրվում, որ Խ. Աբովյանից և Մ. Նալբանդյանից հետո իրատեսական հայացքը պատմական անցյալի զնահատման հարցերում դանդաղ, բայց հաստատուն ճանապարհ էր հար-

հարկադրված էին բուրժուական գաղափարախոսության ներգործությամբ վերանայել իրենց նախկին մկենաբանությունները: Սակայն ընդհանուր առմամբ բուրժուական հայ պատմագիտական միտքը XIX դարի 60-70-ական թվականներին տակավին շատ ավելի պահպանողական ուղղվածություն ուներ և ավանդույթի փոխկանչով արձագանքում էր հին պատմագրությանը: Պատահական չէ, որ այդ պատմագրության շատ ներկայացուցիչներ էին զբաղվում հայոց հին և միջնադարյան պատմաշրջանների ուսումնասիրությամբ՝ զերազանցապես կարևորելով պետականության

ներ», «Հայերի ազատագրական շարժումները ԺԹ դարում» և այլն: Գյուտ քահանա Աղանյանցը հրատարակեց «Դիվան հայոց պատմության» 13 հատորները, որոնց մեջ ամփոփված էին XVIII-XIX դարերի Հայաստանի պատմության տարաբնույթ հարցերին նվիրված հարուստ վավերագրեր՝ ժողովված Կաթողիկոսական դիվանի, Կ. Պոլսի պատրիարքարանի և մասնավոր արխիվներից:

Հասարակագիտական միտքը հարստանում է նոր հարցադրումներով: Զգտումների, երազանքների և ոգևորության հայեցողական փուլից կյանքը

Նշանակալի ներդրում հայ պատմագիտության մեջ

թում: Այդ գործընթացին, ըստ հեղինակի, ակամա նպաստում էին պատմագիտության օժանդակ գիտաճյուղերի՝ մատենագիտության, աղբյուրագիտության, հնագիտության, ազգագրության, դրամագիտության ձեռքբերումները:

Հայ հին և միջնադարյան պատմագրության քննական ուսումնասիրությունը, պատմիչների ստեղծագործությունների բազմաթիվ հրատարակություններն ինչպես հայ, այնպես էլ ռուս և եվրոպական լեզուներով անանց նշանակություն ունեցան հետագա զարգացման ճանապարհին: Աստիճանաբար ասպարեզ իջան դարաշրջանի առաջադիմական գաղափարներով տոգորված և մասնագիտական կրթություն ստացած հետազոտողներ, որոնք ջանացին բուրժուական պատմագիտության պոզիտիվ հայեցակետով լուսաբանել Հայաստանի պատմության հիմնախնդիրները:

Գրքում ցույց է տրվում, որ XIX դարի 60-ական թվականներից ազգային պահպանողական և ազգային-լիբերալ միտքը գրեթե գերիշխող դարձավ հայ իրականության մեջ և զգալի առաջընթաց ապրեց հայոց պատմության կրոնաստվածաբանական մեկնությունները բացասելու գործում: Նույնիսկ հին մեթոդաբանությամբ և գաղափարաբանությամբ ստեղծագործողներից ոմանք

գոյության դարերը և Հայ առաքելական եկեղեցու պատմությունը: Հայ բուրժուական պատմագիտության պահպանողական թևը դրանով ջանում էր ազգային ինքնագիտակցության եկող ժողովրդի մեջ հետաքրքրություն սերմանել անցյալի արժանահիշատակ պատմական իրողությունների հանդեպ և ազգի մեջ բորբոքել հայրենասիրական ոգի: XIX դարի 80-90-ական թվականներին իր դիրքերն զգալիորեն ամրապնդեց լիբերալ-բուրժուական պատմագիտությունը:

Ընդառաջ գնալով ժամանակի թելադրանքին, վերընթաց ապրող հայ ազատագրական մտքի ու շարժման կողմնորոշային որոշումներին, լիբերալ-բուրժուական պատմաբաններն սկսեցին քննադատաբար վերաբերվել հին հայկական աղբյուրագիտական արժեքներին՝ նորովի վերլուծելով անցյալի երևույթներն ու իրադարձությունները, ազգային-քաղաքական կյանքն ու հարաբերությունները: Այս միտումը շարունակվեց նաև XX դարասկզբին: Արևմտահայության կացության մասին լույս են տեսնում բազմաթիվ աշխատություններ, որոնցից հիշատակության արժանի են Ա. Սարուխանի «Հայկական խնդիրը և Ազգային սահմանադրությունը Թուրքիայում», Եղիշե Գեղամյանի «Պատմական քաղվածք-

թևակոխում է էմպիրիկ հարաբերությունների նոր փուլ: Նորեկ փոխհարաբերություններին համապատասխան պատմագիտության մեջ ռոմանտիզմը փոխարինվում է ռեալիզմով:

Ժամանակի հրամայականով ամեն ինչից վեր ազգային այդ դավանանքին (անկախ ազգային-քաղաքական հայացքներից) իրենց ստեղծագործություններում հետամուտ էին հայ պատմագիտության նոր ժամանակաշրջանի գրեթե բոլոր երևելիները՝ Մկրտիչ էմինն ու Ղևոնդ Ալիշանը, Անտոն Գարազայանն ու Քերովբե Պատկանյանը, Կարապետ Եզյանն ու Ստեփան Պալասանյանը, Մաղաքիա Օրմանյանն ու Լեոն, Ալեքսանդր Երիցյանն ու Գրիգոր Խալաթյանցը, Նիկողայոս Աղոնցն ու Ալեքսեյ Ջիվելեզովը: Այս մասին գրքի հեղինակը հանգամանորեն խոսում է «Հայ նոր պատմագիտության երախտավորները» խորագրով գիտական ակնարկաշարում:

Վերջում ցանկանում ենք ընդգծել, որ Նորայր Սարուխանյանի գիրքը իրոք ներդրում է հայոց նոր պատմության պատմագիտության մեջ:

*Ստեփան ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր*

ՎԱՆԱԶՈՐԻ ԶԵՐՄԱՅԻՆ ԷԼԵԿՏՐԱԿԱՅԱՆԸ 50 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

20-րդ դարի առաջին կեսին Վանածոր քաղաքում կառուցվեցին բազմաթիվ գործարաններ, շարք մտան արտադրամասեր: Սկսեցին զարգանալ տնտեսության այնպիսի ճյուղեր, ինչպիսիք են ավտոմատիկան, էլեկտրոնիկան: Հատկապես մեծ նշանակություն ունեցավ քիմիական գործարանի (կոմբինատի) կառուցումը և շահագործումը: Անհրաժեշտություն առաջացավ Վանածորում կառուցել ջերմային էլեկտրակայան: Կայանի նախագիծը ծնվել է մի շարք կազմակերպությունների համագործակցության շնորհիվ: Դրանք են՝ «Պրոմէներգո-պրոյեկտ» պետական ինստիտուտի Կիևի մասնաճյուղը, Երևանի «Հայարդնախագիծ» ինստիտուտը: Շինարարական աշխատանքները իրականացրել է «Կիրստորյ» տրեստը: Կոնստրուկցիաների մոնտաժը և բարդ սարքավորումների հավաքումը իրականացրել են Մոսկվայի «Սպեցծելեգաբետոնստրոյ», «Ստրոյտեքմոնոլոգիա-ցիա», «Ցենտրոէներգոմոնտաժ» տրեստները և Երևանի «Արմպրոմոնտաժ»-ը: Շինարարները ստեղծեցին 33 արտադրական օբյեկտներ, օգտագործեցին ավելի քան երկու հազար տոննա մետաղական կոնստրուկցիաներ: Սարքավորումները բերվում էին ամբողջ երկրի տարբեր ծայրերից:

Վանածորի ՋԷԿ-ի առաջին ագրեգա-

տը շարք մտավ 1964 թվականին՝ 49 ՄՎտ հզորությամբ: Կայանում տեղադրվեցին երկու շոգեկաթսա՝ յուրաքանչյուրը ժամում 50 տոննա արտադրողականությամբ և չորս կաթսա՝ յուրաքանչյուրը՝ ժամում 120 տոննա արտադրողականությամբ: ՋԷԿ-ը կառուցել է «Հայ-հիդրոէներգոշինը»:

Հետագայում պարզվեց, որ գոյութ-

յուն ունեցող հզորությունները չեն բավարարում: Այդ պատճառով որոշում կայացվեց կառուցել Կիրովականի ՋԷԿ-ի երկրորդ հերթը՝ հասցնելով նրա հզորությունը 96 ՄՎտ-ի: Այսպիսով, վերջին տուրբինը շահագործման հանձնվեց 1976 թվականին: ՋԷԿ-ում տեղադրված բոլոր տուրբինները հակաձնշումային տիպի են, չունեն կոնդենսատոր:

Կայանում տեղադրվել են ջերմաֆիկացիոն տիպի 4 տուրբին, երկուսը՝ 12 ՄՎտ հզորությամբ, մեկ տուրբին՝ 25 ՄՎտ և մեկ տուրբին՝ 47 ՄՎտ հզորությամբ: Կայանի գումարային հզորությունը կազմում էր 96 ՄՎտ: Այն այրում էր գազ և մագուր:

Վանածորի ՋԷԿ-ը 1986 թվականին շրջակա միջավայր է արտանետել 2866.9 տոննա, 1987թ.՝ 3904.6, 1988թ.՝ 3223.9, 1989թ.՝ 397.5 տոննա վտանգավոր նյութեր՝ ազոտի և ծծմբի օքսիդներ և այլն: Այդ տարիներին ՋԷԿ-ը հիմնականում այրել է մագուր: Գազային վառելիքը կազմել է ընդհանուրի մոտ 30 տոկոսը: Կայանը շահագործման ընթացքում արտադրել է 5606.7 միլիոն ԿՎտ.ժ էլեկտրական էներգիա և 32.04 միլիոն Հկալ ջերմային էներգիա:

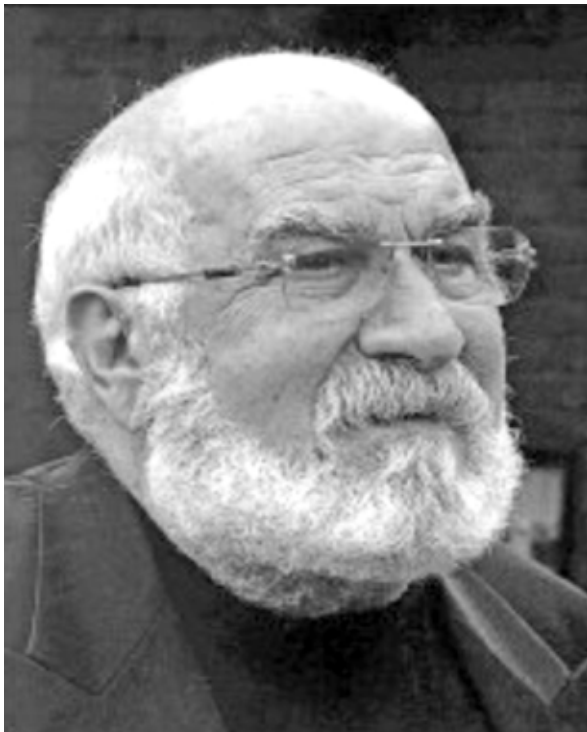
1996թ. փետրվարից Վանածորի ՋԷԿ-ը չի շահագործվում: Այն ապապետականացվել է, հետագայում՝ ապամոնտաժվել: Թերևս ճիշտ կլիներ կայանի տեղում նախագծել և կառուցել շոգե և գազային կայանքներով կահավորված բլոկ: Այն հնարավորություն կտա համակցված ցիկլով միաժամանակ արտադրել ինչպես էլեկտրական, այնպես էլ ջերմային էներգիա: Կոնստեպի հսկայական քանակությամբ վառելիք, կլուծվի նաև որոշ չափով բնապահպանական խնդիրներ:

*Ստեփան ՊԱՊԻԿՅԱՆ
Հայկական էներգետիկական
ակադեմիայի նախագահ,
տեխնիկական գիտությունների
թեկնածու*

Մարտի 2-ին լրանում է ՀՀ զԱԱ արտասահմանյան անդամ, երկրաբանահանքաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՌԴ բնական զԱ անդամ, ԽՍՀՄ երկրաբանության նախկին նախարար (1989-1991թթ.), ներկայումս Լեռնային Ղարաբաղի նախագահի խորհրդական Գրիգոր Գաբրիելյանի 80-ամյակը:

Գ. Գաբրիելյանը ծնվել է Բաքվում, արմատներով արցախցու ընտանիքում: 1951թ., ավարտելով դպրոցը, նա ընդունվում է Բաքվի ինդուստրիալ ինստիտուտ, որտեղ աշակերտում է մեծահամբավ երկրաբան-պրոֆեսորներ Մ. Աբրամովիչին, Վ. Խախինին և ծագումով շուշեցի Սամսոն Ապրեսովին: 1956թ., ավարտելով ինստիտուտը Գաբրիելյանը ուղևորվում է Թուրքմենիա և տասը տարի անընդմեջ աշխատում է այնտեղ՝ շարքայի երկրաբանից հասնելով մինչև Թուրքմենիայի երկրաբանական վարչության գլխավոր երկրաբան: 1963թ. պաշտպանում

«Օձմեռը: անե՛ս ի՞նչ մեծ է ձագը», Ի. Իձմեռ 2012) երկատոր հիմնարար բուհական դասագիրքը: Նավթի և գազի հանքավայրերի որոնման և հետախուզման ասպարեզներում Գ. Գաբրիելյանը առաջին անգամ մշակել է որոնողական և հետախուզական հորատանցքերի տեղակայման նոր մեթոդաբանական մոտեցումներ՝ որոնողական հորատման քայլ, բազմահարկ հանքավայրերի համար հանրագումարային ռեզերվուարների մեթոդ (Վ.Ա. Սարկիսովի հետ համատեղ), տարբերակների գանազանման մեթոդ (Մ.Բ. Պավլովի և Վ.Ա. Առաքելյանի հետ համատեղ) և այլն, որոնք նպատակաուղղված են հետազննելու և էժանացնելու երկրաբանաորոնողական և երկրաբանահետախուզական աշ-

Մեծավասարակ երկրաբանը

(Գրիգոր Գաբրիելյանց)

է թեկնածուական ատենախոսություն, որի լրամշակված տարբերակը տպագրվում է 1965թ. Մոսկվայում՝ «А́аііеёѐѝ ѐ іáóòââääççииіиѓиѓ Öâıððâëüиıñ Öâıðâëóıñ» մենագրության տեսքով: Թուրքմենիայում կատարած շատ կարևոր և արգասաբեր աշխատանքի համար տակավին երիտասարդ երկրաբանը արժանանում է երկրաբանության ասպարեզում չափազանց պատվաբեր «Հանքավայրերի առաջնահայտնագործող» իր առաջին կոչմանը, ինչպես նաև պարգևատրվում է Թուրքմենական ԽՍՀ Գին նախագահության պատվոգրով և «Պատվո նշան» շքանշանով:

1965թ. խոստումնալից երկրաբանը տեղափոխվում է Մոսկվա և նշանակվում ԽՍՀՄ գազի արդյունաբերության նախարարությանը կից բնական գազի համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտի (ՖԻԷՆՆձ) գիտական զծով տնօրեն: 1969-1972թթ. դասավանդում է Մոսկվայի Մ. Գուբկինի անվան նավթի և գազի (ՆՆՆ) ինստիտուտում: 1972-1979թթ. աշխատում է որպես ԽՍՀՄ երկրաբանության նախարարության համամիութենական նավթային երկրաբանահետախուզական ինստիտուտի (ՖԻԷՆՆՆ) նավթի և գազի հանքավայրերի հետախուզման մեթոդաբանության սեկտորի, իսկ այնուհետև՝ բաժնի վարիչ՝ միաժամանակ շարունակելով իր դասախոսական գործունեությունը այս անգամ արդեն Մոսկվայի ճարտարապետագիտական ֆիզիկական ինստիտուտում (ՆՆՆ) 1973թ. Գ. Գաբրիելյանցը պաշտպանում է դոկտորական առեմախոսություն: 1980-1987թթ. պրոֆեսորը տեղափոխվում է երկրաֆիզիկական մեթոդների հետախուզման համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտ՝ որպես գիտության զծով տեղակալ: 1987թ. մրցութով ընտրվում է ՖԻԷՆՆՆ-ի տնօրեն, իսկ 1989թ. հուլիսին՝ նշանակվում ԽՍՀՄ երկրաբանության նախարար և աշխատում է այդ պաշտոնում մինչև ԽՍՀՄ-ի կազմալուծումը: Նախարար աշխատած կարճատև ժամանակահատվածում Գ. Գաբրիելյանցի բարձր կազմակերպչական հատկությունների շնորհիվ նախարարությանը հաջողվում է ամենամյա կտրվածքով ավելացնել նավթի պաշարները մոտ 1 միլիարդ տոննայով, իսկ գազինը՝ մոտ 1 տրիլիոն մ³-ով: 1992թ. մինչև 2011թ. Գ. Գաբրիելյանցը գլխավորում է «Գեոսերվիս» միջազգային գիտատեխնիկական-խորհրդատվական ընկերությունը: Բացի Ռուսաստանից այդ ընթացքում ևս տարբեր տիպի գիտախորհրդատվական գործունեություն է իրականացնում մոտ 50 երկրում՝ ի թիվս Չինաստանի, Չնդկաստանի, Մոնղոլիայի, Նեմին, Մոզամբիկի, Եթովպիայի, Լեհաստանի, Յունգարիայի, Սլովակիայի, Չեխիայի, Կուբայի և այլն:

Մեծամուկ գիտնականը հեղինակ և համահեղինակ է ավելի քան 150 գիտական հոդվածների, 7 մենագրության (որոնցից մեկը իսպաներեն լեզվով), 2 ուսումնական ձեռնարկի, 16 գյուտի, ինչպես նաև մի շարք ձեռագիր հաշվետվությունների և գիտահանրամատչելի հոդվածների: 1991թ. նրա գլխավոր խմբագրությամբ և անմիջական մասնակցությամբ հրատարակվել է «**Ėāððā īāððāāāčīīīīīñðē ÑÑÑÑ** (īāñððāāā 1:2500000)»: Պրոֆեսորի հիմնական աշխատություններից են երկրաբանահանքաբանական գիտ. դր. Վ.Ի. Պորոսկունի համահեղինակությամբ «**Īāððā īēēā ē ðāčāāāēē čāēāāē īāððē ē āāčā**» (Ī . Īāððā 1985), պրոֆեսոր Գ.Խ. Դիկենշտեյնի և ալլոց հետ համատեղ «**Ėāāēīāēüīāŷ āāīēīāēŷ īāððāāāčīīīīīñüð ðāððēðīðēē ÑÑÑÑ**» (Ī . Īāððā, 1991), Īīāāŷ ēēāññēðēēāðēŷ čāīāñīā ē ðāñððñīā īāððē ē āāčā (Ī . 2007) և մենագրությունների, ինչպես նաև մեծահամբավ (ավստրիացի երկրաբաններ Հայր և որդի Բակիրովների հետ համատեղ (Āāēēðīā Ā.Ā., Āāēēðīā Ÿ.Ā., Āāāðēŷēŷīö Ā.Ā. ē āð.

խառանքները: Մասնավորապես կամարածև զանգվածա-
խին տիպի հանքավայրերի համար դեռևս 1974թ. Գ. Գաբ-
րիելյանցի և Վ. Պորոսկունի կողմից առաջարկված հետա-
խուզական հորատանցքերի տեղակայման հավասարաչա-
փության մեթոդը հետազայում նույնիսկ ավելի բարձր արդ-
յունավետությամբ կիրառվեց նաև ոչ կամարածև (անտիկ-
լինալային) տիպի հանքավայրերի հետախուզման ժամա-
նակ: Գ. Գաբրիելյանցի առաջարկությամբ և անմիջական
մասնակցությամբ հայտնաբերվել է նավթի 2 հանքավայր՝
Եգուրյախի (Արևմտյան Սիբիր) և Լուզի (Կոմի Հանրապե-
տություն), իսկ Աստրախանի խոշորագույն ծծմբագազա-
կոնդենսատային հանքավայրի հայտնաբերման և հետա-
խուզման մեթոդի օպտիմալացման համար Գաբրիելյանցը
1991թ. արժանացել է ԽՍՀՄ պետական մրցանակի, ինչպես
նաև ստացել «Հանքավայրերի առաջնահայտնագործող»
իր երկրորդ պարգևը:

4. Գաբրիելյանցի գրչին են պատկանում նաև Հայաստանի տարածքի հնարավոր նավթագազաբերության մասին մի շարք ուսումնասիրություններ՝ տպագրված 1969, 1970 և 2000թթ, որտեղ նա նշում է մերձարաքսյան ձկվածքի աղաբեր նստվածքներից ներքև տեղադրված ավազակավային նստվածքների հնարավոր գազաբերության բարձր հավանականության մասին:

Հասարակության լայն շրջանակներին Գ. Գաբրիելյանը հայտնի է նաև իր ազգանվեր բարեգործությամբ: Պրոֆեսորի անձնական միջոցներով Մոսկվայի Վազանկովյան գերեզմանատանը տեղադրվել է մի խաչքար՝ Բաքվի լքված հայկական գերեզմանների հիշատակին: Պյատիգորսկի հայկական եկեղեցու կառուցմանը ցուցաբերած ֆինանսական օժանդակության համար Գ. Գաբրիելյանը Հայաստանյաց առաքելական եկեղեցու կողմից պարգևատրվել է «Սուրբ Սարգիս» շքանշանով: 2002 թ. Գ. Գաբրիելյանը պարգևատրվել է ՀՀ «Ամանիա Շիրակացի» մեդալով, իսկ 2008 թ. ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ:

2011թ. անվանի գիտնականը տեղափոխվել է Ստեփանակերտ՝ մշտական բնակության, որտեղ աշխատում է որպես ԼՂՀ նախագահի խորհրդական: Նույն թվականին «Զանգակ-97» հրատարակչությունում Գ. Գաբրիելյանցի անմիջական խմբագրությամբ, զուտ անձնական միջոցներով, լույս է տեսնում Արցախի երկրաբանությանը նվիրված հայազգի գիտնականների (հիմնականում ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանական ինստիտուտի գիտաշխատողների) անդրանիկ կոլեկտիվ մենագրությունը «*Հայկական լեռնաշխարհի զոնալ-տեկտոնական և լիթոստրատիգրաֆիկական առանձնահատկությունները*»։ Արցախում աշխատած կարծ ժամանակահատվածում պրոֆեսորին, շնորհիվ իր բարձր հեղինակության և լայնածավալ անձնական գիտական և գործնական կապերի, հաջողվում է կազմակերպել մշտապես գործող Արցախի երկրաբանական արշավախումբ, հագեցնել այն ամենաժամանակակից բարձրորակ անալիտիկ սարքավորումներով։ Ներկայումս այդ արշավախումբը լայնածավալ երկրաբանահետախուզական աշխատանքներ է կատարում Արցախի տարածքում՝ մետաղական և ոչ մետաղական նոր հանքավայրերի բացահայտման նպատակով։ Գ. Գաբրիելյանը իր գեղանկարչական հարուստ հավաքածուի մի զգալի մասը նվիրել է իր իսկ կողմից հիմնված Շուշի պատկերասրահին և այժմ աշխատանքներ է տանում Շուշիում երկրաբանական թանգարան բացելու ուղղությամբ, որին մտադիր է նվիրել իր հարուստ միներալոգիական հավաքածուն։

Հայկ ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄՅԱՆ
Երկրաբանական գիտությունների թեկնածու

**Նապի և
Նապաթերթերի
խառնուրդներից ջրի
մաքրումը**

Ներկայումս մարդկային գործոնից անկախ հաճախ տեղի են ունենում կատաստրոֆիկ անկանխատեսելի երևույթներ, որոնց պատճառած կորուստները երբեմն դառնում են անվերադարձ թե՛ մարդկային, թե՛ նյութական տեսակետից: Խաթարվում է բնապահպանական հավասարակշռությունը թե՛ ֆաունայի, թե՛ ֆլորայի համար:

Ահա այդպիսի ծայրահեղ վիճակներից է վթարների հետևանքով նավթի, նավթամթերքների խառնուրդների հայտնվելը ծովերի, օվկիանոսների, ջրամբարների մակերևույթի վրա:

Բնականաբար, այս աղետները չէին կարող անտարբեր թողնել ոչ միայն աշխարհի, այլ նաև հայ գիտնականներին, որոնց թվում նաև ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտի ֆիլտրող նյութերի լաբորատորիայի գիտաշխատողներին:

Ահա այսպես սկսվեցին գիտական հետազոտությունները այդ ուղղությամբ:

Ուսումնասիրվեցին մինչ այդ գոյություն ունեցող եղանակները՝ հասկանալու եղածների դրական և բացասական կողմերը, ինչպես նաև հեռուստատեսությամբ տրվող և ցուցադրվող հաղորդումները և կադրերը՝ ընդհուպ մինչև կենդանիների, թռչունների վրացումը և մաքրումը մավթից և դրանց խառնուրդներից, լողափերի, շրջակա կանաչ տարածքների այրումը և ոչնչացումը:

Մեր գիտական ուսումնասիրությունները հանգեցրին որոշակի արդյունքների: Որպես արսորբենտ օգտագործվեց նույն ինստիտուտի նույն լաբորատորիայում ստացված արսորբենտի՝ հիդրոմեկուսիչ հողը, որի համար ստացված է Հայ արտոնագիր: Հայ արտոնագիրը ստացված է նավթից և նավթամթերքների խառնուրդներից ջրի մակերևույթի մաքրման եղանակի համար: Ահա այս երկուսի համադրման ճանապարհով ջուրը մաքրվում է նավթամթերքների խառնուրդներից՝ չունենալով տհաճ համ և հոտ:

Այս եղանակը օգտագործվում է այն դեպքում, երբ նավթը և նրա խառնուրդները էական արժեք չեն ներկայացնում, և երբ արտորբենտը հազեցնում է նրանով և իջնում ծովի, ջրամբարի հատակը, և այն հավաքելու և կրկին օգտագործելու կարիք չի լինում:

Այս եղանակը բավականին պարզ է, էական ծախսեր չի պահանջվում, հատուկ սարքավորումների կարիք չի զգացվում:

Մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում այն եղանակը, երբ օգտագործվում է Արագածի հանքավայրի պեռլիտից ստացված ֆիլտրող փոշին, որը նույնպես լավ արտաբերեն է, ունի հիդրոֆոր հատկություն: Այս արտադրեմը օգտագործվում է այն դեպքում, երբ մաքրվող ջրի վրա թափված է թանկարժեք նավթ, յուղ, և խիստ անհրաժեշտություն կա դրանք հավաքելու և կրկին օգտագործելու համար, իսկ աղտոտված ֆիլտրող փոշին այրել և նորից օգտագործել որպես արտաբերեն:

Նավթից և նավթաներքերների խառնուրդներից ջրի մաքրումը վերոհիշյալ եղանակներով ապահովում է ֆաունայի և ֆլորայի անվտանգությունը:

Խիստ կարևոր է նաև սննդի մեջ հայտնված նավթի և նավթամթերքների հայտնվելը. օրինակ, հսկա ծավալներով գինի տեղափոխող տարաների մեջ: Այս բնագավառում նույնպես իր խոսքն ասաց գիտությունը: Ուսումնասիրությունները հանգեցրին նրան, որ գինու պարզեցման համար օգտագործվեց հատուկ ֆիլտր-ստվարաթուղթ, որը անհետացրեց գինու մեջ հայտնված նավթի և այլնի տիպի համն ու հոտը՝ չվնասելով գինու համային հատկանիշներին:

Այս եղանակի համար նույնպես ստացված է հեղինակային արտոնագիր:

ՌԻՄԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ գԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԹԵԿՆԱԾՈՒ

Սկսեմք նրանից, որ ազնիվ մետաղներ են հայտնաբերված Հայաստանում հայտնաբերվել են գոյություն ունեցող մետաղական օգտակար հանածոների բոլոր կազմավորումների հանքավայրերում՝ պղնձամոլիբդենային, պղինձ-հրաքարային, ծծումբ-հրաքարային, բազմամետաղային, ոսկի-բազմամետաղային, ոսկի-սուլֆիդային (բուն ոսկեբեր) և, նույնիսկ, երկաթաքարային: Իսկ Հայաստանի Հանրապետությունում էլ հարուստ է նշված մետաղական օգտակար հանածոներով:

որի թիվը կազմում է 7, հանքաերակույններից՝ 4, որոնցում ազնիվ մետաղների պաշարները կազմում են. ոսկունը՝ 129.760,6կգ, արծաթինը՝ 2228,59տ, ռետուսները. ոսկունը՝ 374.033կգ, արծաթինը՝ 22.464,49տ:

Ազնիվ մետաղների (ոսկու և արծաթի) համեմատաբար բարձր պարունակություններ և մեծ պաշարներ հայտնաբերված են բուն ոսկու՝ ոսկի-սուլֆիդային կազմավորման հանքավայրերում: Այդպիսի հանքավայրերի թիվն այժմյան դրությամբ կազմում է 8, իսկ հան-

տեղ), իսկ արծաթինը՝ 11.708,51տ (հաշվեկշռային և արտահաշվեկշռային պաշարներում համատեղ): Ոսկու ռետուսները հանքավայրերում և հանքաերակույններում համատեղ կազմում են 951.676,2կգ, արծաթինը՝ 29.782,24տ:

Նշենք, որ շահագործվող հանքավայրերի գերակշիռ մեծամասնությունում, անկախ նրանից, թե այդ հանքավայրերը ո՞ւմ կողմից են շահագործվում՝ մեր քաղաքացիների, թե՛ օտարների, ազնիվ մետաղների գերակշիռ մասը փոշիացվում է: Ինչպես հայտնի

նույնպես բոլորովին չի գնահատվում, այսինքն՝ նվիրվում է օտար գնորդներին:

Այժմ Ձանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատը Քաջարանի հանքավայրի ընդերքից տարեկան արդյունահանում և մշակում է 20 մլն տ հանքաքար, որի արդյունքով կարող է ստացվել պղնձի 28% պարունակությամբ 132-136 հազ.տ խտանյութ (միջինը՝ 134 հազ.տ): Տեսնենք, թե ի՞նչ կարող է ստացվել, եթե այդ խտանյութի մեջ, որտեղ 65գ/տ պարունակությամբ

Ազնիվ մետաղների՝ ոսկու և արծաթի, պաշարներն ու ռետուսները Հայաստանի Հանրապետությունում

Հայաստանում հայտնի են պղնձամոլիբդենային կազմավորման երեք տասնյակից ավելի հանքավայրեր և հանքաերակույններ, որոնցից մանրազնի հետախուզված և Պաշարների պետական հանձնաժողովների (նախկին ԽՍՀՄ-ի և Հայաստանի օգտակար հանածոների պաշարների գործակալության) կողմից հաստատված արդյունաբերական պաշարներով հանքավայրերը յոթն են՝ Քաջարանի, Ագարակի, Այգեծորի, Հանքասարի, Դաստակերտի, Թեղուտի և Հանքավանի: Ընդ որում. Դրանցից ամենախոշորի (աշխարհում խոշորագույններից մեկի)՝ Քաջարանի հանքավայրի պաշարները 01.01.2013թ. դրությամբ կազմում են.

քաերակույններինը՝ 2 (վերջիններիս թիվը՝ ոչ հեռու ապագայում, կարող է տասնապատկվել, քանի որ ոսկու փայլը շատ ուժեղ է և շլացնում է շատերին. ով հնարավորություն ունի և այժմ ոսկի է փնտրում): Ինչևհետ, ոսկի-սուլֆիդային կազմավորման հանքավայրերում ազնիվ մետաղների պաշարների քանակները կազմում են. ոսկունը՝ 247.156,18կգ, արծաթինը՝ 383,5տ, իսկ նույն հանքավայրերում կանխատեսված հանքաերակույնների քանակը՝ ոսկունը՝ 351.496,2կգ, արծաթինը՝ 1236,5տ:

Ծծումբ-հրաքարային կազմավորման ոսկեբեր հանքաերակույններում ազնիվ մետաղների ռետուսները կազմում են. ոսկունը՝ 50000կգ, արծաթինը՝ 100տ:

ՀՀ տարածքում մինչև այժմ հայտնաբերված են հարյուրից ավելի երկաթի հանքավայր-հանքաերակույններ, որոնցից առավել հեռանկարայինները վեցն են՝ Հրազդանի, Արվյանի, Բազումի, Սվարանցի, Կամաքարի և Թթուջուր-Մարտունու հանքավայրերը: Դրանցից մանրազնի հետախուզվածները երկուսն են՝ Հրազդանի և Արվյանի հանքավայրերը, այլ երկուսը՝ Բազումի և Սվարանցի հանքավայրերում կատարված են նախնական հետախուզական աշխատանքներ, իսկ Կամաքարի և Թթուջուր-Մարտունու հանքավայրերը գնահատված են որոնողական աշխատանքների փուլով: Ազնիվ մետաղներից ոսկին հայտնաբերված է Հրազդանի հանքավայրում, որի ռետուսների քանակը կազմում է 27600կգ, իսկ արծաթը՝ Արվյանի հանքավայրում՝ 2608տ և Բազումի հանքավայրում՝ 1350տ, ընդամենը՝ 3958տ:

Այսպիսով՝ ոսկու պաշարները Հայաստանի Հանրապետության մետաղական օգտակար հանածոների հանքավայրերում կազմում են 547.312,86կգ (հաշվեկշռային և արտահաշվեկշռային պաշարներում համա-

է, մետաղական օգտակար հանածոների հանքավայրերի շահագործման արդյունքը, որով լեռնահանքային ձեռնարկությունները դուրս են գալիս արտաքին շուկա, կազմում է կիսաարտադրանքը՝ մետաղների խտանյութը, և, քանի որ ազնիվ մետաղներն էլ իրենց գերակշիռ մեծամասնությամբ սերտորեն կապված են պղնձի, կապարի, ցինկի, երկաթի և ծծմբի հրաքարի հանքանյութերի հետ և, հանքահարստացման գործընթացներում անցնում են նշված մետաղների խտանյութերի մեջ, վերջիններիս վաճառքի պարագայում կամ չեն գնահատվում, կամ գնահատվում են կիսով չափ և նվիրվում են օտար գնորդներին: Իսկ, ոսկի-սուլֆիդային կամ ոսկի-բազմամետաղային կազմավորման այն հանքավայրերը, որոնք շահագործվում են օտարերկրյա կազմակերպությունների կողմից, ազնիվ մետաղներն ամբողջովին դուրս են տարվում մեր հայրենիքից: Բերենք օրինակներ.

1. Ձանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի կողմից շահագործվող Քաջարանի հանքավայրի հանքաքարերից թողարկվում են պղնձի և մոլիբդենի խտանյութեր: Այստեղ, քանի որ ազնիվ մետաղները՝ ոսկին և արծաթը, հիմնականում սերտորեն կապված են պղնձի հետ (գտնվում են պղնձի խալկոպիրիտ հանքանյութի մեջ) հանքահարստացման գործընթացում պղնձին ուղիղ համեմատական քանակներով անցնում են պղնձի խտանյութի մեջ: Պղնձի խտանյութն էլ հիմնականում վաճառվում է դուրս՝ օտար երկրներին, և այդ խտանյութերի վաճառքի պարագայում գնահատվում է ոսկու մի մասը (մեր կարծիքով 60%-ը) և այն էլ այն պարագայում, եթե ոսկու պարունակությունը պղնձի խտանյութում ցածր չէ 3,5գ/տ-ից: Արծաթը բոլորովին չի գնահատվում՝ անկախ նրա քանակից: Ոսկին, որի քանակը քիչ է 3,5գ/տ-ից,

յամբ արծաթը բոլորովին չի գնահատվելու, ոսկու պարունակությունն էլ 3,5 գ/տ-ի փոխարեն լինի 3,4 գ/տ: Իսկ դա միանգամայն հնարավոր է, քանի որ ոսկին ամբողջ հանքավայրի տարածքով մեկ հավասարաչափ չի բաշխված (եղել են տարիներ, երբ պղնձի խտանյութում ոսկու պարունակությունը կազմել է 4 գ/տ, իսկ եղել են մաս դեպքեր, երբ ոսկու պարունակությունը եղել է 3,5 գ/տ-ից ցածր): Այդ պարագայում 134 հազ.տ պղնձի խտանյութում ոսկու քանակը, որը չի գնահատվելու, կազմելու է 455,6 կգ, իսկ արծաթինը՝ 8,71տ: Ստացվելու է այն, որ պղնձի խտանյութի վաճառքի պարագայում օտար գնորդներին է նվիրվելու տարեկան 26,2 մլն դոլարի հարստություն և այն էլ միայն ազնիվ մետաղներից (ոսկուց և արծաթից), չհաշված մյուս հարակից բաղադրիչները:

2. Շահումյանի ոսկի-բազմամետաղային կազմավորման հանքավայրում ոսկին և արծաթը սերտորեն կապված են ինչպես պղնձի խալկոպիրիտ հանքանյութի, այնպես էլ կապարի գալենիտ և ցինկի սֆալերիտ հանքանյութերի հետ: Այստեղ թողարկվում են պղնձի և ցինկի խտանյութեր, որոնք ամբողջությամբ վաճառվում են ՀՀ-ից դուրս, և թե՛ ինչպես են գնահատվում մետաղները՝ պղնձը, կապարը, ցինկը, ոսկին և արծաթը, մեզ հայտնի չէ, բայց մի բան ստույգ հայտնի է՝ այդ բոլոր մետաղները Հայաստանից դուրս են տարվում:

3. Արմանիսի ոսկի-բազմամետաղային հանքավայրում ոսկին սերտորեն կապված է ինչպես պղնձի խալկոպիրիտ, այնպես էլ կապարի գալենիտ, ցինկի սֆալերիտ և, նույնիսկ, ծծմբի հրաքար պիրիտ հանքանյութերի հետ, և շատ դեպքերում, պիրիտ հանքանյութի հետ, որը չի կորզվում և ամբողջությամբ թափվում է պղնձաբարներ, ավելի բարձր պարունակությամբ, քան կապարի գալենիտ և ցինկի սֆալերիտ հանքանյութերում: Այստեղ, բացի այն, որ պիրիտ հանքանյութի հետ պղնձաբարներ կարող են թափվել ոսկի՝ ավելի, քան 32 հազ. կգ, արծաթ՝ 423տ, հիմնական հանքանյութերի խտանյութերը ոսկու և արծաթի պարունակություններով հանդերձ դարձյալ, ինչպես դա կատարվում է Շահումյանի հանքավայրի պարագայում, վաճառվելու են ՀՀ-ից դուրս:

4. Ոսկի-սուլֆիդային կազմավորման հանքավայրերը հիմնականում և մեծամասամբ շահագործվում են օտար ֆիրմաների կողմից, և ստացված բազմամետաղային խտանյութերի վաճառքի պարագայում գնահատվում է >8

Ազնիվ մետաղների՝ ոսկու և....

➤7 միայն ոսկին (այն էլ ինչ չափով, մեզ հայտնի չէ), իսկ մյուս բոլոր հարակից բաղադրիչները նվիրվում են օտար գնորդներին: Այս պարագայում չի գնահատվում նույնիսկ արծաթը: Այստեղ օտար ֆիրմաների կողմից շահագործվող Սոսի ոսկու հանքավայրի հանքաքարերից Արարատի ոսկու կորզման ֆաբրիկայում կորզվում են միայն ազնիվ մետաղները (որոնց «առյուծի բաժինը» նույնպես դուրս է տարվում Հայաստանից), իսկ ոսկու կորզման ֆաբրիկային կից պղծամբարի տարածք են թափվում բազմաթիվ ծանր մետաղներով և թունավոր տարրերով լեցուն կորզաթափոնները՝ թունավորելով մեր ժողովրդին:

Թե որքա՞ն է կազմում մեր հանրապետության բաժին հասույթը ազնիվ մետաղների թափանց ու փոշիացումից, մեզ հայտնի չէ: Իսկ թե՞ որքան կարող էր լինել, եթե մեր պետությունը շահագործեր մեր հանքավայրերը և ազնիվ մետաղները կորզեր 30 տարվա վաղեմության տեխնոլոգիական մշակումների չափաքանակով, կպարզեց

այստեղ.

ա) եթե ազնիվ մետաղների պաշարները շահագործվեին 200 տարվա ընթացքում և 30 տարվա վաղեմության տեխնոլոգիաներով, դրանց վերջնական կորզումը կազմեր 90%, ապա պաշարներից տարեկան սպասվող հասույթը կարող էր կազմել. ոսկու գծով (գինը՝ 43740դ/կգ)՝ 147 մլն 93,2 հազ. ԱՄՆ դոլար, իսկ արծաթի գծով (գինը՝ 720000 դ/տ)՝ 37 մլն 936,8 հազ. դոլար, ընդհանուր հասույթը տարվա կտրվածքով կարող էր կազմել 185 մլն 30 հազ. ԱՄՆ դոլար:

բ) Հետագա 200 տարիների ընթացքում շահագործելով ազնիվ մետաղների ռեսուրսները, Հայաստանի Հանրապետության տարեկան ստացվելիք հասույթը՝ ազնիվ մետաղների 2013թ. ապրիլին գործող գներով, կարող էր կազմել. ոսկու գծով՝ 187 մլն 318,3 հազ. դոլար, արծաթի գծով՝ 96 մլն 494,4 հազ. դոլար: Ընդհանուր տարեկան հասույթը ազնիվ մետաղների ռեսուրսներից կարող էր կազմել 283 մլն 812,7 հազ. դոլար:

Ազնիվ մետաղների պաշարներից ստացվելիք հասույթն ամբողջ 200 տարիների ընթացքում կարող է կազմել 37 մլրդ 6 մլն դոլար, իսկ ռեսուրսներից՝ 56 մլրդ 762,54 մլն դոլար:

Պղնձամոլիբդենային, պղինձ-հրաքարային, ոսկի-բազմամետաղային և բուն ոսկեքեր գործող հանքավայրերի շահագործման (առանց նորերը շահագործման մեջ ներգրավելու)՝ առանց դրանց ընդերքից հանքաքարերի արդյունահանման նախկինում ընդունված ծավալների մեծացման, ինչպես նաև մետալուրգիական գործարաններ ունենալու պարագայում, հնարավոր է հազարավոր տոննաներով այլ մետաղների հետ միասին տարեկան կորզել, գտել և մաքրել մինչև 3000 կգ ոսկի և 50-60տ արծաթ, որոնք բոլորն էլ կարող են մնալ մեր հանրապետությունում և ծառայել մեր ժողովրդի բարօրության նպատակներին: Դրա հետ միասին.

- հանքաքարերի պաշարների (և ռեսուրսների) մի պատկառելի մասը կարող է մնալ ապագա սերունդներին, - անհամեմատ մաքուր կարող է

մնալ բնական միջավայրը,

- կարող են բավարարվել մեր հանրապետության պահանջները մետաղների և մետաղարտադրանքների գծով,

- կարող են վերակենդանանալ մի շարք նախկինում գործող արդյունաբերությունները, ինչպես նաև ստեղծվել նորերը,

- կարող են ստեղծվել բարձր վարձատրվող հազարավոր նոր աշխատատեղեր ինչպես լեռնամետալուրգիական, այնպես էլ հարակից արդյունաբերություններում,

- կարող է նվազել, կամ, նույնիսկ, վերանալ աղքատությունը և մեղմվել, կամ, նույնիսկ, դադարել արտագաղթը,

- կարող է հարստանալ մեր հանրապետությունը, որի հետ էլ կարող է բարձրանալ մեր հանրապետության անվտանգությունը:

Յրաշյա ԱՎԱԳՅԱՆ
Երկրաբանահանքաբանական
գիտությունների դոկտոր

Աշխարհում 85 առանց ընդհանուր կարողությունը հավասար է 3.5 յլրդ հասարակ յարդկանց ունեցվածքին

«Oxfam» բարեգործական կազմակերպությունը հրապարակել է զեկույց, որում ներկայացրել է աշխարհում առկա զուրալ տնտեսական անհավասարության մասին տվյալներ: Այս մասին տեղեկացնում է «The Guardian» պարբերականը:

Իսպանիայում, Բրազիլիայում, Հնդկաստանում, Հարավային Աֆրիկայում, ԱՄՆ-ում, Մեծ Բրիտանիայում և Նիդեռլանդներում կատարված հարցումների արդյունքում պարզվել է, որ մարդկանց մեծամասնությունը կարծում է, թե հարուստ մարդիկ չափազանց ազդեցիկ են ու դա մտահոգիչ է համարում: Այս հարցում լուրջ անհանգստություններ ունեն Իսպանիայում, Բրազիլիայում և Հնդկաստանում:

Տնտեսական անհավասարությունը հասել է այնպիսի աստիճանի, որ մոլորակի ամենահարուստ 85 մարդկանց ընդհանուր կարողությունը հավասար է 3,5 մլրդ

հասարակ մարդկանց ունեցվածքին:

«Այս անհավասարության մասին պետք է հիշեցնել այս շաբաթ ծնունդով ծածկված Դավոսում կայանալիք համաշխարհային տնտեսական ֆորումի մասնակիցներին՝ քաղաքական առաջնորդներին և գործարարներին», - գրել է պարբերականը:

«Oxfam»-ը Դավոսի հա-

մաշխարհային տնտեսական ֆորումի մասնակիցներին կոչ է արել ընդունել խնդրի լուծման անձնական պարտավորություն՝ չխուսափելով հարկերի վճարումից և հարստությունը չկիրառել քաղաքական նպատակներով:

«Oxfam»-ի զեկույցում նաև նշվում է, որ աղքատության դեմ պայքարը չի կարող հաղթել, քանի դեռ հարս-

տության անհավասարությունը չի լուծվել:

«Oxfam»-ի զեկույցը նաև հայտնաբերել է, որ վերջին տասնամյակների ընթացքում հարուստները կարողացել են տիրապետել քաղաքական ազդեցությունը՝ շեղելով քաղաքականությունը իրենց օգտին:

Չեկույցում նշվում է, որ հարուստների կողմից «հնարավորությունների զավթումը»՝ աղքատների ու միջին դասի հաշվին, հանգեցրել է այնպիսի իրավիճակի, երբ ընտանիքների 1 տոկոսի իշխանության տակ է համաշխարհային հարստության 46 տոկոսը (մոտ 114 տրիլիոն դոլար):

- Սիրելիս, ես այնպես եմ հոգնել, արդեն երկու ժամ է, գնում եմք:

- Դիմացիր, սիրելիս, շուտով կկանգնեմք հանգստի:

- Էլ չեմ կարող, ուսապարկը քերում է ուսերս, կոշիկներս սեղմում են, էլ չեմ խոսում այրող արևի մասին:

- Հա, բայց ես ի՞նչ կարող եմ անել, սիրելիս:

- Գուցե դու դուրս գա՞ս ուսապարկիցս և քայլես իմ կողքից:

Աղջիկը, որ տղայի հետ հանդիպում է 15 տարի, էլ չի համբերում և ասում է.

- Քեզ չի թվո՞ւմ, որ մեր ամուսնանալու ժամանակն է:

- Այո, ես էլ եմ այդ կարծիքին, - հառաչում է տղան: Բայց մի լավ մտածիր՝ ո՞վ մեզ կառնի:

Ասում են, որ ծառին կապված այծը ավելի լավ գիտի, թե ինչ է շառավիղը, քան ութերորդ դասարանցի աշակերտը:

- Տղա՛ս, հաց կե՛ր:

- Մայրի՛կ, ես հաց չեմ սիրում:

- Տղա՛ս, պետք է հաց ուտել:

- Սակայն ի՞նչո՞ւ:

- Որ մեծանաս, խոշոր և ուժեղ տղամարդ դառնաս և կարողանաս քեզ համար հաց վաստակել:

- Մայրի՛կ, բայց ախր ես հաց չեմ սիրում:

ՊՐՈՎՈԿԱՏՈՐ

Սեր Արթուր Կոնան Դոյլը կատակի համար ընտրեց Լոնդոնի 12 ամենահայտնի բանկիրների հասցեները, որոնք ունեին բա-

ցառիկ ազնիվ և օրինապահ մարդու համբավ, և նրանցից ամեն մեկին ուղարկեց հեռագիր՝ հետևյալ բովանդակությամբ.

- Ամեն ինչ կորած է: Նրանք իմացել են ամեն ինչ: Փախե՛ք, շո՛ւտ:

Հաջորդ օրը հիշյալ 12 բանկիրները անհետացել էին Լոնդոնից:

Օդեսա: Կայարան: Կառամատույցի շրջակայքով քայլում է մի մարդ և միապաղաղ ծայնով ասում.

- Էրոտիկա, հորոսկոպ, անեկդոտներ, էրոտիկա...

Մի տարեց ուղևոր նրան է պարզում դրամը:

- Անեկդոտներ, խնդրում եմ: Մարդը շուռումուռ է տալիս թղթադրամը, ուղևորին է մոտեցնում ամթրաշ դեմքը և ասում.

- Ուրեմն, այսպես, ամուսինը ժամանակից շուտ վերադառնում է գործուղումից...

Հանձին նավի տախտակամածին կանգնած երիտասարդի ծանաչելով Լեոնարդո դի Կապրիոյին, ուղևորները սարսափահար զբոսանավից իրենց զցեցին ծովը:

Գ ի տ ո լ թ յ ո լ լ

Գլխավոր խմբագիր՝
Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14: Դասիչ՝
69268, գրանցման վկայական՝ 448:
Ստորագրված է պապագրության 20.02.2014 թ.:

"ТІТІУТІОН" ("Hayka") газета НАН РА